

Referințele bibliografice vădesc o documentare complexă. Că este vorba de un studiu laborios conceput o demonstrează și notele explicative de subsol, dovadă a atenției examinării a surselor bibliografice și a bogăției de idei condensate în aceste pagini. Un subiect atât de complex are, desigur, mai multe fațete pe care autoarea nu și-a propus să le investigheze aici. Prevalează, în schimb, nu doar ideea că neologismele sunt consecința unui efort sistematic de îmbogățire a limbii, ci și cea a legăturii dintre romanitate și românitare. Spațiul romanic, considerat în ansamblul său ca donator, este pentru Cătălina Pînzariu, conform principiului transferului de energie, un fel de *translatio* de dincolo de secole care stimulează capacitățile creatoare ale limbii-receptoare. Așadar, grație energiei pe care o comunică limbii române moderne, spațiul romanic se regenerează, apărând într-o nouă lumină. Care este locul limbii române între celelalte limbi romanice? Răspunsul îl găsim în varianta personală a autoarei în secțiunea a treia a cărții.

Cartea *Neologismele românești cu etimologie multiplă latino romanică* este menită să completeze bagajul de cunoștințe teoretice și practice, pe care le îmbină dinamic și eficient, al filologilor, în primul rând. În același timp este și un foarte util instrument de lucru pentru studenți, elevi, profesori, pentru cei interesați de științele umaniste și toți cei care doresc să-și perfecționeze nu doar cunoștințele de etimologie, ci și pe cele de cultură generală.

Luminița VLEJA

Universitatea de Vest din Timișoara

Ovidiu-Adrian Enacache, *Strategii argumentative și persuasive în Didahiile lui Antim Ivireanul*, Iași, Editura Junimea, 2014, 241 p.

La Editura Junimea a apărut, în anul 2014, studiul intitulat *Strategii argumentative și persuasive în Didahiile lui Antim Ivireanul*, semnat de profesorul de limba și literatura română Ovidiu-Adrian Enacache. Este vorba despre teza de doctorat a acestuia, elaborată sub conducerea științifică a lingvistului și profesorului universitar ieșean Constantin Frâncu, teză în care „se încearcă conturarea [sic] unei analize retorice complete și unitare a predicilor și scrisorilor celui care a fost unul dintre cei mai consacrați mitropoliți din istoria culturii românești”.

Un astfel de studiu al elementelor lingvistice ale limbajului religios, numit de autor – pe bună dreptate, având în vedere și aspectele nonverbale la care face deseori referire – „discurs religios”, se dorește a reprezenta o contribuție la mai buna cunoaștere a modului în care un anumit tip de text, „profesionalizat”, poate contribui la dezvoltarea generală a unei limbi. Deși autorul și-a ales ca material de analiză și de interpretare, în primul rând, așa-numitele „didahii”, respectiv predicile, precum și două dintre scrisorile lui Antim Ivireanul, toate publicate de Gabriel Ștrempel la Editura Minerva, în anul 1972, într-o ediție critică intitulată *Opere*, este

evident faptul că baza documentară valorificată de Ovidiu-Adrian Enacache pe parcursul cercetării sale a fost una extrem de vastă și de relevantă pentru analiza modului în care, de-a lungul istoriei, limba română a evoluat în direcția utilizării ca limbă a cultului religios creștin ortodox.

Autorul își propune ca, într-un prim capitol, intitulat „Antim Ivireanul și epoca brâncovenească”, să prezinte „într-o manieră sintetică biografia, precum și cele mai importante realizări” ale celui care a fost teologul, traducătorul, tipograful, miniaturistul și, între 1708 și 1716, Mitropolitul Țării Românești, condusă pe atunci de Constantin Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat. Născut, după propriile afirmații, în Iveria (Republica Georgia de astăzi), tipograful Antim a sosit la București în preajma anului 1690, pentru ca la începutul anului 1708 să fie uns mitropolit, calitate în care s-a implicat și în viața politică a țării, militând pentru ieșirea acesteia de sub stăpânirea turco-fanariotă – ceea ce a dus la uciderea sa de către militarii turci, la porunca primului domnitor fanariot al Țării Românești. În 1992, Antim Ivireanul a fost canonizat, fiind prăznuit de către Biserica Ortodoxă Română pe data de 27 septembrie.

Purtând titlul „Discursul argumentativ. *Convingere, persuasiune și manipulare*”, capitolul al doilea – al doilea și ca întindere – al studiului are un pronunțat caracter teoretic, fiind structurat în patru secțiuni, „Discursul”, „Convingere și persuasiune”, „Manipularea. Manipulare vs. persuasiune”, respectiv „Ce sunt *strategiile și tehnicile* de convingere, persuadare și manipulare?”, în cuprinsul cărora autorul întreprinde o analiză detaliată a definițiilor și a conceptelor fundamentale ale analizei discursului, ca parte a pragmaticii, precum și a caracteristicilor discursului, insistând asupra discursului argumentativ și mergând până la limbajul religios, cu însușirile sale fundamentale.

Fără a ridica deosebite pretenții de originalitate, acest capitol trece prin filtrul analizei critice o bibliografie relativ vastă, cuprinzând lucrări din domeniul comunicării, al retoricii și al teoriei argumentării, elaborate de specialiști în primul rând români (Andrei Marga, Septimiu Chelcea, Constantin Sălăvăstru, Daniela Roventța-Frumușani etc.), dar și străini, printre care se numără: Immanuel Kant, Vincenzo Lo Cascio, Michel Meyer, Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca, dar și Marcus Tullius Cicero. Tot aici, autorul stabilește că „Fiind discursuri religioase, didahiile lui Antim Ivireanul sunt fără îndoială discursuri argumentativ-persuasive”.

Subcapitolul „1.3. Limbajul religios. Însușiri fundamentale. O clasificare a didahiilor” este cel care se referă, concret, la cele treizeci și cinci de didahii scrise și rostite de Mitropolitul Antim Ivireanul, clasificate în douăzeci și opt de „omilii” (predici rostite în cadrul Sfintei Liturghii, de exemplu: *Cuvânt de învățătură la Duminica Floriilor*) și șapte „pareneze” (predici ocazionale, de exemplu: *Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit*). Tot aici se vorbește despre conservatorismul și despre intertextualitatea care caracterizează limbajul religios, în general, precum și despre „modernitatea” limbajului didahiilor: „Predicile lui Antim Ivireanul [...] sunt scrise

într-o limbă română modernă la nivelurile lexical și sintactic, își propun să-i influențeze pe ascultători să acționeze doar în spirit creștinesc și se remarcă printr-o remarcabilă [sic] densitate de citate scripturistice și patristice, deci printr-o puternică intertextualitate”.

Tot prin prisma didahiilor sunt explicate, în subcapitolul „2.4. Înțelegere și ambiguitate. Subiectivitate și obiectivitate”, mecanismele performative specifice așa-numitei „retorici metafizice” și mecanismele performative specifice „retoricii poetice”, fiind citat fragmentul din *Cazania la Adormirea preasfintei Născătoarei de Dumnezeu* în care Antim Ivireanul explică numele *Mariam*, apelând, pe de o parte, la metafore, iar pe de altă parte, la argumente obiective, de natură lingvistică. Un al doilea citat amplu, de această dată din predica intitulată *Învățătură la sfântul părintele nostru Nicolae*, este menit a ilustra afirmația că „Textul religios în general și predicile în particular sunt texte « de atmosferă »”.

Caracter teoretic, însă și aplicație practică, la didahii, are și capitolul al treilea al studiului, intitulat „Structura discursului”, capitol în a cărui primă parte autorul descrie, în primul rând, etapele de elaborare a unui discurs (*invenția, dispoziția, memoria și acțiunea*), iar în al doilea rând, etapele discursului propriu-zis – care reprezintă, în același timp, etape ale *dispoziției*: *exordiul, narațiunea, confirmarea și perorația*. În următoarele patru subcapitole, acestea din urmă sunt analizate în detaliu și ilustrate prin citate reprezentative selectate din corpusul analizat. Întâmplător sau nu, o atenție sporită este acordată *exordiului*, etapă tratată pe parcursul a zece dintre cele douăzeci și opt de pagini ale capitolului, respectiv în cele trei secțiuni ale subcapitolului corespunzător: „2.1. *Captatio benevolentiae* în didahiile fără citat scripturistic în debutul lor”, „2.2. Captarea bunăvoinței auditoriului în predicile care au citate scripturistice în debutul lor” și „2.3. Observații și concluzii”.

Deși capitolul al patrulea, al cărui titlu, „Strategii argumentative și persuasive în didahii”, reia titlul studiului, reprezintă – după cum era, tocmai de aceea, de așteptat – partea cea mai amplă a acestuia, subiectul abordat este doar anevoie epuizabil (și epuizat) în cele patruzeci și opt de pagini, cu atât mai mult cu cât autorul are aici în vedere două elemente importante: descoperirea aspectelor caracteristice retoricii românești de tip clasic și ilustrarea utilizării de către predicator a tehnicilor comunicării persuasive, tehnici care aveau să determine dezvoltarea elementelor de structură a retoricii religioase românești de mai târziu. Discursul religios al lui Antim Ivireanul se caracterizează prin frecvența utilizare a unor astfel de tehnici, noi pentru Valahia secolului al XVIII-lea, mitropolitul uzând, pentru convingerea receptorilor, atât de elemente laice și religioase, cât și de strategii argumentative discursive și structurale bine construite. Ovidiu-Adrian Enacache evidențiază așadar conturarea unui stil religios general – asupra căruia s-au întreprins, până în prezent, extrem de puține cercetări – stil caracterizat prin întregul arsenal „tradițional” de mijloace de realizare: motive, imagini, metafore, structuri fixe biblice sau laice, reprezentări mitico-religioase, formule magice,

elemente verbale și nonverbale – care, toate, contribuie la structurarea unor trăsături specifice stilului religios, diferit de stilurile filosofic și beletristic.

În prima parte a capitolului, dedicată analizei strategiilor argumentative, autorul detaliază „strategia *negației retorice*” (inclusiv negația polemică, antiteza și dubla negație), „strategia *întrebării retorice*” (inclusiv pauza retorică), „*metafora argumentativă*”, „*exprimarea cauzei*” și „*respingerea cauzei*”. Partea a doua reprezintă o analiză a strategiilor persuasive, în primul rând „strategia persuasivă a *citării scripturistice* și argumentul autorității divine”, apoi „*producerea disonanței cognitive. Sentimentul de vinovăție în didahiile lui Antim Ivireanul*” și, în cele din urmă, „*producerea consonanței cognitive. Utilizarea recompenselor în didahiile lui Antim Ivireanul*”.

Aflat într-o (aparentă) contradicție cu titlul studiului, capitolul următor, intitulat „Cele două scrisori de dezvinovățire ale lui Antim Ivireanul” (scrisori reproduse, după ediția critică Ștrempele, în secțiunea „Anexe”), este dedicat identificării și analizării tehnicilor de manipulare utilizate de mitropolit în redactarea răspunsurilor la acuzațiile de complot și de trădare aduse de Constantin Brâncoveanu, care intenționa să-l caterisească.

Acest penultim capitol începe cu o necesară – și, în economia lucrării, foarte detaliată – descriere a contextului istoric al „apariției” scrisorilor; și anume, a războiului ruso-turc din anul 1711, pe parcursul căruia mitropolitul și-a asumat rolul de sfătuitor al partidei pro-ruse conduse de spătarul Toma Cantacuzino, respectiv al boierilor nemulțumiți de tendințele de apropiere de Imperiul Otoman manifestate de Constantin Brâncoveanu. După cum observă Ovidiu-Adrian Enacache, „Deși nu era român din naștere, iubirea de care dă dovadă Antim Ivireanul față de țara adoptivă pare să depășească în intensitate patriotismul” domnitorului, atitudinea înaltului demnitar bisericesc fiind motivată, pe de altă parte, și de aversiunea organică a acestuia față de turci, al căror sclav fusese în tinerețe, în Georgia natală.

După încadrarea, în partea a doua a capitolului, a celor două scrisori nu în categoria discursurilor religioase, ci în categoria discursurilor juridice, „sau mai precis în tipul discursului judiciar ca specie a discursului juridic”, autorul analizează succint strategiile de manipulare (strategia *afirmațiilor mincinoase*, a *deprecației*, a *intensificării* și a *minimalizării*), respectiv tehnicile de manipulare (tehnica *atacului la persoană*, a *recunoașterii greșelilor de o mai mică însemnătate* și a *inventării aliatului*) identificabile în conținutul lor, pentru a le compara apoi, într-un ultim subcapitol, intitulat, oarecum derutant, „Scrisorile lui Antim Ivireanul și discursul lui Demostene. Similitudini”, cu trei dintre discursurile politicianului atenian Demostene, selectate – fără explicitarea criteriilor – dintr-o antologie de discursuri aparținând celor mai reprezentativi oratori ai Greciei Antice. Compararea tipurilor de argumente, a structurii argumentative și a strategiilor de manipulare evidențiază o serie de similitudini între cele două serii de texte: „O primă observație vizează elocința celor doi oratori. Astfel, elocința de care a dat dovadă Antim [...] nu este cu nimic mai prejos față de elocința de excepție ce reiese din fiecare frază a

discursurilor lui Demostene. Ultima observație din acest capitol vizează mijloacele de manipulare care au fost întrebuințate în discursurile celor doi oratori. [...] mijloacele de manipulare la care recurge Antim și-au dovedit eficiența încă din Antichitate [...].”

Un studiu comparativ propune și capitolul al șaselea – și ultimul – al lucrării, comparația făcându-se, de această dată, între didahiile lui Antim Ivireanul și cazaniile lui Ilie Miniati, predicator grec stabilit la Veneția; mai precis, între predicile rostite de cei doi contemporani cu ocazia a trei mari sărbători: Duminica Floriilor, Ovidenia și praznicul Sf. Nicolae.

Scopul unui astfel de demers a fost de a testa veridicitatea teoriei lansate de Episcopul Melchisedec Ștefănescu în anul 1886, în prefața primei ediții a *Didahiilor*, teorie conform căreia acestea fuseseră inspirate de cazaniile lui Miniati. De-a lungul timpului, diverșii cercetători care au confirmat sau, dimpotrivă, au infirmat această teorie au pornit nu atât de la dimensiunea argumentativă a celor două serii de discursuri, cât de la „structura lor ideatică și expresivitatea limbajului din cuprinsul lor”. Demersul științific propus de Ovidiu-Adrian Enacache are, tocmai de aceea, „menirea de a umple acest gol”. Identificând „cele mai relevante asemănări și deosebiri de ordin lingvistic” între didahiile și cazaniile analizate, autorul se consideră îndreptățit să susțină, spre deosebire de alți exegeți (Gabriel Ștrempel, 1972; drd. Gianina Picioruș, 2010; drd. Mihaela-Cristina Rădulescu, 2011), nu „ipoteza originalității și autenticității didahiilor”, ci alte două ipoteze – și anume, „atât ipoteza existenței unei filiații comune între discursurile celor doi predicatori, cât și ipoteza ca didahiile să se fi inspirat din cazaniile lui Ilie Miniati”.

E, însă, o concluzie care ar trebui privită cu o doză de scepticism, dacă ar fi să judecăm, spre exemplu, după asemănările și deosebirile identificate de autor între cele patru didahii și cele două cazanii dedicate Duminicii Floriilor. Cităm din subcapitolul „2. Discursurile rostite de cei doi oratori la *Duminica Floriilor*”: „O primă diferență majoră între predicile celor doi oratori vizează structura acestora. [...] În ceea ce privește conținutul *exordiilor* celor șase predici, se pot identifica nu doar diferențe majore, ci și asemănări izbitoare. [...] Deși diferențele dintre exordiiile celor șase predici care aparțin lui Ilie Miniati și Antim Ivireanul sunt evidente și însemnate, există totuși și multe asemănări între ele [...]. Asemănările dintre cele șase predici ale celor doi oratori vizează îndeosebi temele și ideile dezbătute în ele. [...] Predicile lui Ilie Miniati, asemenea celor ce aparțin lui Antim, au un caracter moralizator evident, asemănându-se și din această perspectivă. Cu toate acestea, similitudinea pe care tocmai am identificat-o nu reprezintă un argument puternic în susținerea opiniei conform căreia cazaniile lui Ilie Miniati au constituit modelul după care au fost întocmite didahiile lui Antim Ivireanul, deoarece predicile moralizatoare au o istorie îndelungată, [ele] existând pe teritoriul românesc cu mult înainte de secolul al XVIII-lea. Pe de altă parte, laturile moralizatoare ale discursurilor celor doi predicatori nu mai conțin decât puține asemănări, ele prezentând numeroase deosebiri. [...] Spre deosebire de Ilie Miniati, Antim se arată a fi în predicile

sale întotdeauna neîngăduit în relația cu auditoriul [...]. Spre deosebire de didahii, în majoritatea cazurilor lui Ilie Miniș accentul cade pe îndreptarea păcatelor și pe absolvire [...]”.

În ciuda anumitor scăderi, inerente unei investigații întreprinse de un tânăr cercetător aflat abia la începutul carierei, precum și a stilului concis, mai degrabă selectiv, această lucrare dedicată studiului unor texte cu caracter religios, însă puternic ancorate în realitățile politice, sociale și culturale ale Munteniei primelor decenii ale secolului al XVIII-lea reprezintă, pe de o parte, un câștig pentru arealul studiilor privitoare la limbajul religios ortodox, iar pe de altă parte, o contribuție la analiza, din perspectivă lingvistică și istorică, a discursului religios românesc, precum și la cunoașterea istoriei limbii române, în general.

Ioana ROSTOȘ

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

**Johannes Kabatek, *Tradiții discursive. Studii*,
Editori: Cristina Bleorțu, Adrian Turculeț, Carlota de Benito Moreno,
Miguel Cuevas-Alonso,
București, Editura Academiei Române, 2015, 242 p.**

Tradiția discursivă a *recenziei* ne impune niște norme pe care, după cum se va putea ușor remarca în rândurile de mai jos, le vom încălca în bună măsură.

Despre Johannes Kabatek am auzit pentru prima dată chiar de la Coșeriu. Într-o noapte de toamnă la o ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava¹, Coșeriu ne vorbea despre grupul de lingviști care se închegase în jurul său la Tübingen și, în general, spunea el, despre „cei care gândesc ca mine”. Dintre discipolii mai tineri, în Kabatek își puneă Coșeriu cele mai mari speranțe. Și, în plus, adăugase el, „seamănă cel mai mult cu mine, când eram tânăr”. Mai apoi, l-am cunoscut pe Kabatek la un colocviu internațional dedicat operei lui Coșeriu. Prima impresie a fost aceea că mă aflam în fața a ceea ce se cheamă „o minte scilpitoare”. O perspectivă riguroasă și clară asupra lucrurilor, o precizie nemțească amestecată, într-un raport ce varia în funcție de contextul comunicațional, cu imaginația și exuberanța unui latin. În afara faptului că vorbea și el numeroase limbi, avea un mod profund coșerian de a gândi, de a analiza, de a generaliza. Până și umorul său, ironia livrescă și autoironia fină păreau *à la manière de* Coșeriu. Preluând *o formă deschisă* de a vedea lucrurile, Kabatek e un exemplu tipic

¹ Acest colocviu, ajuns în 2015 la ediția a XIII-a, este considerat una dintre cele mai mari manifestări științifice de profil din lume. Puțini știu însă că e un colocviu întemeiat de Coșeriu însuși, împreună cu Mihail Iordache, decanul facultății noastre în anii '90 și Dumitru Irimia, marele lingvist ieșean, care în acea perioadă era profesor-invitat la Suceava.